

Проц М. Учителі-новатори про підготовку до життя школярів // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. – Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2012. – Вип. 20. – Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – С.154-160.

УДК 37.017.42

*Проц М.О., викладач Педагогічного коледжу
Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів*

УЧИТЕЛІ-НОВАТОРИ ПРО ПІДГОТОВКУ ДО ЖИТТЯ ШКОЛЯРІВ

У статті розкриваються провідні ідеї вчителів-новаторів щодо підготовки до життя школярів у навчально-виховному процесі, а також реалізація цих дидактичних систем у зарубіжних та вітчизняних авторських школах.

Ключові слова: педагог-новатор, авторська школа, нова школа.

Актуальність дослідження. Сучасна шкільна освіта в Україні спрямована на формування в школяреві необхідних знань, вироблення вмінь і навичок на основі засвоєного за період навчання чималого фактичного матеріалу. Натомість школа сьогодні не достатньо навчає школярів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, вирішувати конфлікти, орієнтуватись на ринку праці тощо. Зміст освіти сьогодні не достатньо відповідає потребам суспільства та ринку праці, не спрямований на набуття необхідних життєвих компетентностей. Ті зміни, що відбувались в галузі освіти України за останні 10 років, поглибили переобтяження навчальних програм і підручників фактичним матеріалом, оскільки ще за радянських часів домінував енциклопедичний підхід до структурування змісту освіти, більша увага приділялась практичній, зокрема трудовій діяльності.

Як один із шляхів вирішення цього питання, пропонуємо звернутися до спадщини педагогів-новаторів України та зарубіжжя та авторських навчальних закладів.

В системі інноваційних навчальних закладів останніх десятиліть досить активно функціонують авторська школи. В науково-педагогічній літературі є чимало трактувань змісту поняття «авторська школа». Потреба в авторських школах обумовлена відмовою від ідеологічних установок адміністративно-командної системи управління освітою.

Авторська школа (англ. authorial school; нім. Autorenschule, f) – це феномен інноваційної навчальної практики кінця ХХ ст., експериментальний освітній заклад, діяльність якого базується на основі провідних психолого-педагогічних і (або) організаційно-управлінських концепціях, розроблених окремим автором чи авторським колективом. Згідно даного трактування «авторської школи», концепція і практика закладів нового типу зазвичай суттєво відрізняється від традиційної практики шкіл і часто піддаються критиці, проте як доказ переваг нових підходів над відомими. Такі школи створюються на основі завчасно розробленого оригінального (що пояснює й назву «авторська школа») концептуального проекту. В ролі засновників авторської школи виступають як науковці, так і практики [4,11].

Метою даної статті є розкрити дидактико-методологічні особливості підготовки школярів до життя в авторських навчальних закладах.

Джерельна база. Загалом учителі-новатори були предметом дослідження багатьох дисертацій (О.О.Автамонова, О.С.Захаренко, А.Б.Іванко, С.С.Огірок, В.А.Лук'янова). З-поміж науковців, які досліджують проблеми інноваційних здобутків учителів, розвитку технологій на засадах гуманізації та гуманітаризації, трудової компетентності, слід назвати П.П.Автамонова, Н.В.Абашкіну, В.П.Беспалька, Є.П.Бережну, С.У.Гончаренка, В.О.Дорошевич, Т.К.Завгородню, І.А.Зязюна, О.Івасишина, Ю.М.Мальованого, Л.Л.Момот, А.М.Нісімчука, О.С.Падалку, В.Ф.Паламарчук, І.П.Підласого, І.Ф.Прокопенка, Г.С.Сазоненко,

О.Я.Савченко, Г.К.Селевка, В.І.Сипченко, О.В.Сухомлинську, О.Г.Шпака та ін. Проте комплексно ця проблема не досліджувалася в українській педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу. На рубежі XIX-XX сторіч в історії педагогіки з'являється ціла низка нових концепцій освіти і виховання, що створили у своїй сукупності якісно нову теоретичну базу розвитку шкільництва у Західній Європі, Росії та США. Провідними чинниками розвитку педагогічної думки за цей час стали такі: а) невідповідність школи вимогам часу, насамперед потребам промислового виробництва у кваліфікованих робітниках та науково-технічних кадрах, що стало не тільки освітньою, а й державною проблемою; б) розвиток науково-технічного прогресу, який вимагав надання учням у школі значно більшого обсягу знань, умінь та навичок; в) накопичення педагогікою та психологією кількості знань про природу дитинства та пізнавальні процеси достатньої для побудови нових концепцій.

Педагогічні орієнтири попередньої епохи - гербартианство, спенсеріанство, клерикальна педагогіка - базувались на жорстких авторитарних методах управління процесом формування особистості, обмежували самостійність дитини, її ініціативу в рамках глобальної регламентації всіх аспектів навчально-виховного процесу, зокрема підготовки дитини до практичної діяльності. Ці орієнтири не відповідали вимогам нового часу, що призвело до кризи традиційної педагогіки, появи цілої низки нових концепцій і течій. Усі вони, взяті у сукупності, отримали назву реформаторської педагогіки (або нового виховання).

В історії педагогіки відомо чимало авторських шкіл, основними засадами яких була підготовка дітей до практичної діяльності, формування практичних вмінь та навичок.

Ідеї реформаторської педагогіки є засадничими у концепції вільного виховання, експериментальної педагогіки, педагогічного прагматизму, теорії центрів інтересів, функціональної педагогіки, педагогіки особистості,

виховання засобами мистецтва, які реалізовувалися в новітніх навчальних закладах – авторських школах [9, 64-65].

Провідною ознакою нових педагогічних концепцій того часу стала поглиблена увага до особистості дитини та підготовка її до життя, тобто практичної діяльності. Це була педагогіка "центрована" на дитині, а не на методі, на предметі навчання, що було характерним для абсолютної більшості попередніх педагогічних теорій [9, 64-65]. Власне цю тенденцію ми простежуємо і в діяльності сучасних авторських шкіл України.

Були сформульовані специфічні умови діяльності нової школи: бралися до уваги особливості дитячої психології, спільне навчання, трудова підготовка, вільна діяльність дитини, що відповідає її інтересам і потребам і т. д. [7, 62].

Усе це простежуємо в діяльності нових навчальних закладів. Одна із них - школа для хлопчиків, створена *Сесілем Редді* (1858-1932) в 1889 р. у сільській місцевості Абботсхольм (Англія). У програмі навчання переважала природничо-наукова підготовка. Учні щодня працювали в майстернях. Багато часу приділялося спорту, естетичному вихованню учнів. У школі існувало учнівське самоврядування.

Протягом першої половини ХХ ст. наростали масштаби експерименту в початковій освіті в США. На рубежі ХІХ - ХХ ст. у США було створено низку експериментальних навчально-виховних установ початкової освіти, серед яких провідною була лабораторна школа в Чикаго (керівник *Дж. Дьюї*, 1896 р.). В організації роботи експериментальної Лабораторної школи Дж.Дьюї вимагав урахування основних імпульсів природного росту дитини: соціальний (потреба у спілкуванні з іншими людьми), конструктивний (потреба у русі, в грі), дослідницький (потреба у пізнанні і розумінні речей); експресивний (потреба у самовиразі). У лабораторній школі навчалися діти з 4-5-річного до 14-15-річного віку. Курс навчання був поділений на дворічні стадії. Загалом ідеї американського педагога сприяли більшому врахуванню сутності дитячої природи в навчальному процесі, пошуку нових форм

навчальної роботи (результатами таких пошуків були комплексні програми, метод проектів тощо) [9, 69].

Відомим теоретиком новітніх шкіл був швейцарський педагог, професор Женевського університету *А.Фер'єр* (1879-1960), який очолював Міжнародне об'єднання прихильників «нових шкіл» (1912), яке сформулювало загальні організаційні й дидактичні положення нових шкіл (30 характерних для них ознак). У 1899 році А.Фер'єр створив «Міжнародне бюро нових шкіл». Це «Бюро...» стало центром, навколо якого до 30-х років групувались різні напрямки реформаторської педагогіки. «Бюро...» визначило загальні вимоги до «нових шкіл». Це були навчально-виховні заклади інтернатного типу, які організовувались приватними особами або громадськими педагогічними організаціями. У школах повинно бути створене таке середовище, яке забезпечує фізичний, розумовий і моральний розвиток дітей і готує їх до практичного життя [10, 70].

Помітну популярність набув створений 1907 р. у Брюсселі експериментальний навчальний заклад - Школа для життя (Ермітаж) бельгійського педагога і лікаря *Жана-Овіда Декролі* (1871-1932). У школі Ж.-О.Декролі широко використовували екскурсії, практикувалося моделювання, ручна праця, малюнок та інші види творчих робіт. Педагог розробив та запропонував низку дидактичних ігор, які розподілив на серії за зростанням труднощів [12, 71].

Таким чином, «школа для життя, через життя» Ж.-О.Декролі – це навчання і виховання в тісному зв'язку з природою, опора на діяльність і свободу дитини, тісний контакт із сім'ями учнів.

Створена 1917 р., в період діяльності українських урядів як Перша українська гімназія імені Тараса Шевченка (за радянських часів – Перша трудова семирічна школа ім. Т.Г.Шевченка), Школа *В.Ф.Дурдуківського* (1874-1938) стала першим українським навчальним закладом, що надавав середню освіту, згуртував у педагогічний колектив весь цвіт київської інтелігенції. Першим директором гімназії був П.І.Холодний. Йому на зміну

на багато років прийшов В.Ф.Дурдуківський, який із самого початку існування гімназії викладав українську мову і літературу [6, 258].

Школа постала за часів повної відсутності державної української школи, придушення й заборони мови, національної літератури, мистецтва, коли середня освіта наслідувала німецькі зразки – гімназії (формальна освіта) й керувалася гербертіанськими ідеями накопичення знань. Принципові положення навчального процесу втілювалися в нормах діяльності, в технологіях, яких було досить багато й які носили новаторський характер: дитячий науковий клуб з кількома десятками гуртків, дитячий кооператив (школа як самоокупна установа), дитяча газета, дитяче самоврядування, музей дитячої творчості, де була представлена науково-дослідницька робота школярів. Ці форми спирались на нові, піонерські на той час технології – комплексний, лабораторний, ланковий (бригадний), проектний методи організації навчально-виховної діяльності [8, 145-156].

Ці технології (теми-комплекси, проекти) В.Дурдуківський насичував національно значущим, світоглядно формуючим змістом (наприклад, тема-комплекс "Шевченко" для всієї школи, раз на рік впродовж тижня). Ця творча праця припинилася арештом у 1929 р. не лише В.Дурдуківського, а й майже усіх вчителів його школи за обвинуваченнями у організації і діяльності "Спілки визволення України". Суди, арешти, пониження в правах, розстріл у 1938 р. директора призвели до того, що ця школа, система її роботи були старанно стерті з історії. Але ці ідеї необхідні і сьогодні для діяльності національної школи, гармонійного розвитку людини: "... виховати по змозі всі сили і здібності дитини (фізичні, розумові, соціальні, естетичні)..., утворити нову за духом, змістом і методами праці школу, наблизити її до життя, викликавши максимум самодіяльності, активності і творчості дітей, залучивши їх до загальнолюдських ідеалів" (В.Дурдуківський) [14, 24-25].

Український і радянський педагог *А.С.Макаренко* (1888-1939) ідеї нової школи дуже вдало реалізовував і розвивав у колонії імені Горького і

комуні імені Ф.Дзержинського (1927-1935). Традиційна педагогіка завжди на перший план висувала навчання, а виховання розглядала як тільки щось супутнє навчанню. А.Макаренко ж виховання поставив на перше місце, а навчання сприймав як складник виховання. Він вважав, що завдання школи полягає у вихованні демократичних поглядів і вміння жити за демократичними принципами. Власне ці ідеї простежуються й у педагогіці А.Фер'єра.

Педагогіка А. Макаренка - це наука про виховання. Передусім, він ставив чесність, діловитість, точність, здібність орієнтуватись, ввічливість і не переставав твердити: "...потрібно так побудувати оточуючий світ, щоб людина в ньому пізнавала і засвоювала все людське і була справжньою людиною" [1].

Ідеї Ж.О.Дерколі використовував у своїй педагогічній практиці **Олександр Самійлович Залужний** (1886-1941), який увійшов в історію вітчизняної педагогічної думки та освіти кінця 1920-30-х років ХХ століття як видатний педолог, психолог, надзвичайно плідний науковець-експериментатор, автор ґрунтовних праць з проблем колективу, теорії виховання особистості у колективі, розробки методів експериментальних досліджень дитини, та колективу, теорії та практики розбудови сільської школи. Свої теоретико-методологічні міркування та їх експериментальне підтвердження Олександр Самійлович побудував на рефлексії – радянському варіанті біхевіоризму. Значним внеском у педагогічну науку того часу були дослідження О. Залужного проблем сільської школи. Він, зокрема, окреслив завдання та принципи організації навчально-виховного процесу сільської школи, створив схему організації типової чотирикласної сільської школи, визначив умови організації та функціонування шкільного дитячого самоврядування, піонерської організації, сільських клубів і гуртків [13, 171-172].

Оригінальними і інноваційними були ідеї О.Залужного щодо специфіки і особливостей запровадження комплексної системи в практику сільської

школи. Зокрема, на його думку, зміст комплексних програм мав містити елементи сільськогосподарського виробництва, тісно пов'язуватись з уже набутих власним дитячим досвідом. Обов'язковою складовою змісту були формальні знання, на які вчений дивився як на знаряддя, що допомагає дитині орієнтуватись у соціальному і природному оточенні, уможливує продовжувати освіту. Необхідним для побудови педагогічного процесу сільської школи був і тісний зв'язок навчання з виробничою працею, ідейно-організаційного досвіду з виробничим. Тому відбір програмно-методичних матеріалів, змісту, методів і форм навчальної діяльності учнів сільської школи мав здійснюватись місцевими органами управління освітою відповідно до специфіки сільськогосподарського виробництва у тому чи іншому регіоні. Проаналізувавши завдання виховання дітей та особливості сільського життя, учений сформулював основні принципи сільської трудової школи, реалізація яких забезпечила б ефективне її функціонування: забезпечення найтіснішого зв'язку між школою і життям певного села, наповнення змісту навчання у сільській школі місцевим (краєзнавчим) матеріалом, забезпечення найтіснішого зв'язку між навчанням та сільськогосподарським виробництвом.

Відомий новатор Кіровоградщини **Федір Федорович Оксанич** з 1944 р. до 1974 р. очолював Новопраську середню школу. Вдумлива і наполеглива праця, яка прийшлася в період післявоєнної відбудови, невичерпно енергія і творчість втілилися в ідею: виховання школярів через працю, навчання через працю, яка успішно впроваджувалася і впроваджується на практиці педагогічної діяльності. Особливого розквіту і розвитку, значних успіхів трудового виховання підростаючого покоління педагогічний колектив школи на чолі з Ф.Ф.Оксаничем досяг у 1975-1985 роки. Його думки співпадали з ідеями талановитих колег-педагогів В.О.Сухомлинського та І.Г.Ткаченка [11, 1].

Іван Гурович Ткаченко знаний в Україні і поза її межами як талановитий учитель, кандидат педагогічних наук, доцент, керівник

педагогічного колективу Богданівської середньої школи № 1 Знам'ямського району на Кіровоградщині. З його ім'ям асоціюються блискучі результати в трудовому вихованні учнівської молоді, гармонійне поєднання морального, інтелектуального і трудового виховання, досягнуті педагогічним колективом в 1950-70-ті роки ХХ століття. Він був директором однієї з кращих шкіл України і колишнього Союзу, його досвід управлінської діяльності, роботи з керівниками шкіл області має неоціненне значення для сьогоденного директорського корпусу [5, 164].

Працюючи директором школи, І.Г. Ткаченко велику увагу приділяв трудовому вихованню молоді і став одним з перших у Радянському Союзі ініціаторів організації учнівських виробничих бригад і комсомольсько-молодіжних таборів праці і відпочинку. Учнівська виробнича бригада Богданівської школи була створена в 1957 році на економічній основі колгоспу «Батьківщина», їй виділив окрему ділянку землі, площею 110.5 гектарів під навчально-дослідне поле бригади і повністю забезпечив засобами механізації для здійснення всієї системи агрозаходів з вирощування високих врожаїв сільськогосподарських культур. Різним аспектам навчально-виховної роботи педагогічного колективу на чолі з І.Г.Ткаченком присвячені статті у республіканських науково-методичних збірках: «На базі колгоспу» (1957 р.), «Спільна робота класного керівника і сім'ї з морального виховання учнів» (1958 р.), «Роль класного керівника в системі внутрішньошкільного контролю» (1958 р.), «Трудові справи юних піонерів» (1962 р.), «Моральне виховання учнів в учнівській виробничій бригаді» (1962 р.) [5, 165].

Ідеї Дж.Дьюї переплітаються із передовою педагогічною спадщиною В.І.Білавича. Цікавий доробок підготовки дітей до практичної діяльності був у Середньоберезівській загальноосвітній школі Косівського району Івано-Франківської області, яку очолював *Василь Іванович Білавич*. Зв'язок навчання із виробничою трудовою діяльністю вважався одним із шляхів виховання особистості, основою трудового виховання у Середньоберезівській школі.

Робочі завдання підбиралися для учнів різного шкільного віку з урахуванням їх знань з інших предметів. Це забезпечувало реалізацію принципу поєднання навчання з практичною діяльністю. Виробничо-трудова діяльність приносила максимальну користь, коли учні в процесі виконання робочого завдання могли самостійно вирішувати певні творчі задачі. У трактуванні В.І.Білавича учні не готуються жити в сільських умовах, а зразу ж ними живуть: будують, обробляють ділянки землі, максимально використовуючи сільського сільськогосподарську техніку та засоби для її інтенсивного оброблення.

Окрім трудової діяльності у школі формуванню життєвої компетенції учня сприяла змістовна організація дозвілля школярів. Для кожного навчального дня був продуманий режим, який підходив відповідній віковій групі школярів, виходячи з умов роботи школи. Наприклад, під час перерв учні займалися аеробікою, рухливими іграми, вивчали танці, проводили веселі змагання тощо. А також, кожен учень мав можливість займатися спорідненою для себе справою, так як у школі діяло понад 30 гуртків [2, 84].

Таким чином, за ідеями В.І.Білавича, різними формами трудової діяльності можна охопити практично усіх учнів сільської школи [3, 62-63].

Отож, досвід та здобутки педагогів-новаторів різних епох в цілому і "реформаторського" періоду кінця ХІХ – початку ХХ століття в зарубіжній та українській педагогіці щодо підготовки учнів до життя та практичної творчості є джерелом ідей реформування навчально-виховного процесу на засадах сучасної загальноосвітньої школи та авторського навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бесараб М.Н., Левицька Ю.О., Мельник Ю.М. Творча спадщина А.С.Макаренка на службі сучасникам. - Режим доступу: <http://intkonf.org/besarab-mn-levitska-yuo-melnik-yum-tvorcha-spadschina-as-makarenka-na-sluzhbi-suchasnikam/>
2. Білавич В. В мікрорайоне сельской школы /В.И.Білавич// Воспитание школьников. – 1989. - №2. – С.83-85

3. Билавич В. Трудовое воспитание в процессе ученого, общественного воспитания личности, производительного труда / В.И.Билавич // Методические рекомендации по организации трудового обучения, воспитания и профориентации учащихся (в свете постановлений о реформе общеобразовательной школы). – Донецк, 1985. – С.62-63
4. Бим-Бад Б. Педагогический энциклопедический словарь / Б.М. Бим-Бад. - М.: Большая Российская энциклопедия, 2008. - 528 с.
5. Герої - освітяни і науковці України / Упоряд.: О.А. Сай та ін. — К.: Генеза, 2005. - 432с.
6. Даниленко В. Один з 45-ти. В.Дурдуківський / В.Даниленко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. - №1/2.-С.253-261.
7. Джурицкий А. История зарубежной педагогики / А. Джурицкий. – Москва: Издательская группа "ФОРУМ" - "ИНФРА-М" 1998. - 272 с.
8. Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка/ В. Дурдуківський // ВУШ. – 1918. – № 7. – С. 145-156.
9. Історія педагогіки / За ред. М.В. Левківського, О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во Житомир. держ. пед. ун-ту, 1999. - 336 с.
10. Історія педагогіки. Курс лекцій: Навч. посібник. - К., 2004. – 171с.
11. Куц Т. Його справа сьогодні варта продовження / Т. Куц // Сільський вісник. – 1999. – 28 квітня. – С.1-2
12. Педагогічні технології. Досвід. Практика: Довідник / За ред. П.І.Матвієнко. - Полтава: ПОПОПП, 1999. - 376 с.
13. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 Т. / За ред. О.Сухомлинської. – Т.2. – К.: Либідь, 2005. – 550 с.
14. Сухомлинська О. Авторські педагогічні системи як складова оновлення національної школи / О.Сухомлинська // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2007. – № 36. – С. 24-27.

Проц М.

УЧИТЕЛЯ-НОВАТОРЫ О ПОДГОТОВКЕ К ЖИЗНИ ШКОЛЬНИКОВ

В статье раскрываются передовые идеи учителей-новаторов в вопросах подготовки школьников к взрослой жизни в ходе учебно-воспитательного процесса, а также реализация этих дидактических систем в отечественных и зарубежных авторских школах.

Ключевые слова: педагог-новатор, авторская школа, новая школа

M. Prots

INNOVATIVE TEACHERS ON PREPARING SCHOOLCHILDREN FOR THE LIFE

The article describes advanced ideas of innovative teachers on preparation of schoolchildren for the adult life, as well as implementation of these didactic systems in national and foreign alternative schools.

Keywords: innovative pedagogue, alternative school, new school